

Atalar sözləri, zərbi-məsəllərdə mətni məna və norma

Səminə Abdullayeva

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim. ADPU. Azərbaycan.

E-mail: samina.abdullayeva.80@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-6540-3036>

XÜLASƏ

Atalar sözləri və zərbi-məsəllər xalqın çoxəsrlik həyat təcrübəsindən qidalanaraq onun təfəkküründə dərinləşən, zənginləşərək yaşayan hikmətli nümunələrə çevrilmişdir. Bu nümunələrdən ünsiyyət zamanı hər hansı bir anlayışı daha dəqiq, daha canlı ifadə etmək üçün istifadə edilir. Adətən belə ifadələri işlətdikdə daha çox onların zahiri mənalılarına diqqət yetirilir. Lakin onların hər birinin daha ibrətamiz daxili mənalı da vardır ki, çox zaman bunlara əhəmiyyət verilmir və ya onlar sadəcə diqqət cəlb etmirlər. Bədii əsərlərdə də hikmətamiz nümunələrdə olduğu kimi daxili məna ilə səciyyələnən ifadə vasitələrinə rast gəlinir. Belə bədii nümunələrdə daxili mənalılıq yaratmaq üçün ya ibrətamiz ifadələrdən istifadə olunur, ya bu ifadələr müəllifin özü tərəfindən yaradılır, ya da obrazlaşdırılma vasitələrindən biri kimi rəmzi mənalı sözlərin işlədilməsinə üstünlük verilir.

AÇAR SÖZLƏR

şifahi xalq ədəbiyyatı, tarixin yaddaşı, atalar sözləri və zərbi-məsəllər, mətni məna, normalar

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

göndərilib: 14.06.2022
qəbul edilib: 15.07.2022

MƏQALƏNİ ÇAPA MƏSLƏHƏT BİLƏN

Pedaqogika üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent Bilal
Həsəni.

Text meaning and norm in the proverbs and parables

Samina Abdullayeva

Doctor of Philosophy in Pedagogy, senior lecturer. ASPU. Azerbaijan.

E-mail: samina.abdullayeva.80@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-6540-3036>

ABSTRACT

Proverbs and parables have become wise examples enriched by deepening by nourished by the long-term life experience of people. Proverbs and parables are used in conversation to convey a concept more accurately and vividly. The point is that when we use such wise examples, more attention is paid to their outward meanings. However, each of them also has more instructive inner meanings that are often overlooked or unnoticed. It is especially interesting to know that the inner meanings of wise sayings are its logical norm. In the artistic work, as in our wise examples, one can find means of expression characterized by an inner meaning. In such works of art, either instructive expressions are used to create internal meaning, or these expressions are created by the author himself, or the use of symbolic words as one of the means of imagery is preferred.

KEYWORDS

folklore, memory of history, proverbs and parables, text meaning, norms

ARTICLE HISTORY

Received: 14.06.2022

Accepted: 15.07.2022

Giriş / Introduction

Atalar sözləri və zərbi-məsəllər xalqın çoxəsrlik həyat təcrübəsindən qidalanaraq təfəkküründə dərinləşən, zənginləşərək yaşayan hikmətli nümunələrdir. Bu nümunələrdən ünsiyyət zamanı hər hansı bir anlayışı daha dəqiq, daha canlı ifadə etmək üçün istifadə edilir. Adətən belə ifadələri işlətdikdə onların daha çox zahiri mənalara diqqət yetirilir. Lakin onların hər birinin daha ibrətamiz daxili mənalı da vardır ki, çox zaman bunlara əhəmiyyət verilmir və ya onlar sadəcə diqqət cəlb etməirlər. Hikmətamiz ifadələrin daxili mənalı onun məntiqi norması olduğu üçün bunları bilmək xüsusilə maraqlıdır:

“Bal tutan barmaq yalayır” – Bal tutanın qazancı (mənfəəti) barmaq yalamaq qədərdir.

“Qızım, sənə deyirəm, gəlinim, sən eşit” – Qızıma deyə bilirəm, gəlinimə deyə bilmirəm (deməyə üzüm gəlmir).

“Bağçı bağına qıydı, bağban bir gilə qıymadı” – Bağçı bağ sahibidir, bağına qıya bilir, bağbanın isə bağa qulluqdan başqa heç nəyə ixtiyarı yoxdur, qazancı da elə gilənin dəyəri qədərdir, yəni azdır.

“Dəvəçi ilə dost olanın darvazası gen gərək” – Böyüklərlə dostluq etdinsə, onların hər tələbinə uyğunlaşmaq lazımdır.

“Yaxşı yoldaş yaman gündə tanınar” – Yaxşı günün yoldaşı çox olar, yaman gündə yoldaş olan isə əsl dost, can sirdaşdır.

“Bəylə bostan əkənin tağı çiyində bitər” – Bəy bostan vaxtı məhsulu aparar, bostançıya quru tağlar qalar ki, onu da çiyində daşıyıb çölə tökər.

“Dost dostu tən gərək, tən olmasa gen gərək” – Dost dostu uyğun olmalıdır, uyğun deyilsə, uzaq durmalıdır.

“Qız yükü, duz yükü” – Qız nə qədər ki evdədir, yükü duz yükü qədər ağırdır, duz suya düşüb əriyər, ağırlığını itirər; qız ərə gedər, yük valideynin üstündən götürülər; qız geri qayıdar, duz yükünün ağırlığı geri qayıdar.

“Kasıbın bir dərdi var, varlığın min” – Kasıbın bir dərdi var, qarnını necə doydursun, varlığın min dərdi var, varını kimdən və necə qorusun.

“Aca nə haram, nə halal” – Ac adamın əlinə nə keçdisə, onu yeyər.

“Aclıqdan quduranı saxlamaq olar, toxluqdan quduranı saxlamaq olmaz” – Acın qarnı ac olar, toxun gözü, acın qarnı doyar, toxun gözü doymaz.

“Adam ağzından söz, qazan altından köz” – Adamın ağzından söz qaçdı, onun deyil, qazanın altından köz qaçdı, qazanın deyil.

“*Adamı söz yandırır, kababı köz yandırır*” – Kababın közü sönər, kül olar, deyilən acı söz zaman keçdikcə adamı yandırır.

“*Adamın adı çıxınca, canı çıxsax yaxşıdır*” – Adamın adı (pisə) çıxsax yayılar, onu rüsvay edər, canı çıxsax hər şey unudular.

“*Adamın ayağından çəkən çox olar*” – Ayağını bərkit ki, dartanın gücü çatmasın.

“*Bir ac güləyən olar, bir də yalavac*” – Acın çörəyi olmasa da, kimsəyə borcuxərci də yoxdur, gülür, yalavacın paltarı yoxdur, kiməsə alıb-verəcəyi yoxdur, gülür.

“*Bir dadan peşmandı, bir də dadmayan*” – Dadan peşmandır ki, bir də dadım, dadmayansa peşmandır ki, niyə dadmadım.

Bədii əsərlərdə də hikmətamiz nümunələrdə olduğu kimi daxili mənə ilə səciyyələnən ifadə vasitələrinə rast gəlmək mümkündür. Belə bədii nümunələrdə daxili mənalılıq yaratmaq üçün ya ibrətamiz ifadələrdən istifadə olunur, ya bu ifadələr müəllifin özü tərəfindən yaradılır, ya da obrazlaşdırılma vasitələrindən biri kimi rəmzi mənalı sözlərin işlədilməsinə üstünlük verilir.

Hikmətamiz ifadələrə daha çox el ədəbiyyatı nümunələrində rast gəlmək olur. Bu cəhətdən Aşıq Alının “Nə qaldı?” rədifli qoşması səciyyəvidir:

Gəşt elədim, bu dünyanı dolandım,
Əllini keçirdim, *yüzə nə qaldı?*
Ayaq getdi, əl gətirdi, diş yedi,
Baxmaqdan savayı *gözə nə qaldı?*
Ölüm haqdı, çıxmaq olmaz əmrdən,
İpək tora həlqə salma dəmirdən,
Aydı, gündü gəlib keçir ömürdən,
Tələsirdik, görək *yaza nə qaldı?*

Qoşmadakı “yüzə nə qaldı?”, “gözə nə qaldı?”, “yaza nə qaldı?” ifadələri əslində belə bir təsəvvür yaradır ki, onlar cavab tələb etməyən ritorizmlərdir. Ancaq burada aşıq özünün həyatı düşüncələrini ortaya qoyur ki, bu da bir ibrətdir. Aşıq “yüzə nə qaldı?” ifadəsi ilə demək istəyir ki, dünyanı qazanc üçün dolandım, əlli ilimi bihudə ötürdüm, yüzə də bir vaxt qalmayıb, qalan ömür də belə keçəcək. Yəni həyatda var ikən faydalı işlər gör, çünki dünyəvi həyat keçicidir. Əlli il ötüb keçib, yüz il də zaman üçün dəqiqə, saniyə kimi ötüb keçən kiçik bir müddətdir.

“Gözə nə qaldı?” ifadəsi ilə deyilir ki, ayaqla gəzdim, əlim gətirdi, qazandım, yedim, gözə də qalan toxluq oldu, amma başqasının əlinə baxmadım. Qazancım da gözütoxluq qədər oldu. Siz də zəhmətlə qazanın, yeyin, gözünüz tox olsun, onun-bunun əlinə baxmayın. “Yaza nə qaldı?” ifadəsi ilə aşırıq demək istəyir ki, ömür-gün keçir, qışın soyuğundan əziyyət çəkib darıxırıq. Düşünürük ki, yaza nə qaldı? Yaza nə qalır? – Təkcə ümid. Aşırıq başa salmaq istəyir ki, çətinlikdən çıxış yolu axtar, ümidini itirmə. Ümid qələbənin yarısıdır, hər şeyi itirsən də ümidin varsa, itirmiş sayılmazsan.

Klassik nümunələrdə daxili mənalılıq yaradılması bədii ustalığı hesab olunmuşdur. Azərbaycanın görkəmli söz ustaları bu sahədə böyük uğurlar qazanmışlar. İzzəddin Həsənoğlunun, Nəsiminin, Füzulinin, Mirzə Şəfi Vazehin əsərlərində daxili mənalılığın zəngin nümunələri yaradılmışdır.

Daxili mənalılıq xüsusən irfançılıq ədəbiyyatında özünün parlaq təcəssümünü tapır. Burada həm zahiri, həm daxili, həm də bəşəri mənalar ümumiləşir. Bu da həmin tip bədii nümunələrin mətni normalılığının göstəricisi sayılır. Məsələn: İzzəddin Həsənoğlunun “Apardı könlümü...” başlıqlı qəzəlinin birinci bəndində deyilir:

Apardı könlümü bir xoş qəməryüz canfəza dilbər,
Nə dilbər? Dilbəri-şahid. Nə şahid? Şahidi-sərvər.

Zahirən belə təsəvvür yaranır ki, bu beyt köülləri ram edən gözəllər gözəli bir dilbərə həsr olunub. Daxili mənaya görə gözəllərin ən gözəli, dilbərlərin ən alisi, köüllərin cazibədarı hər şeydən uca olan Allahdır. Şair bəşəri mənada demək istəyir ki, ucalardan uca olan Allaha sığın, ona pənah gətirin, köüllər ancaq ona bağlı, ona məftundur. Qəzəlin ikinci beytində deyilir:

Mən ölsəm sən, büti-şəngül, sürahi eyləmə qülqül,
Nə qülqül? Qülqülü-badə. Nə badə? Badeyi-əhmər.

Beytdə zahirən başa düşülən məna budur ki, mən ölsəm ağlama, ölüm Allahın hökmüdür. Qəzəldə həmçinin Kərbəla hadisəsi xatırlanır. İmam Hüseyin bacısı Zeynəbə nəsihətlə deyir: “Mən ölsəm, sən “qül-qül” edib ağlama. Çünki mənim ölməyim şəhadətdir. Şəhidlər isə ölmür”. Bəşəri mənada deyilir ki, əqidə yolunda şəhid olmaq ölüm yox, zalımın zülmünə qarşı qələbədir. Üçüncü beytdə deyilir:

Başımdan getmədi hərgiz səninlən içdiyim badə,
Nə badə? Badəyi-məsti. Nə məsti? Məstiyi-sağər.

Beytin zahiri mənası belədir: Səninlə içdiyim məstedici badənin (şərabın) təsiri başımdan getmədi. Daxili mənada badə meydır. Mey rəmzi mənada 14 rəqəminə işarədir (Kiçik əbcədə görə “mim” hərfi 4, “yey” hərfi 10 bildirir). Bu da 14 məsumun rəmzi işarəsidir. Yəni onların (Məhəmməd Peyğəmbər, 12 imam və həzrəti Fatimeyi-Zəhra) yolu ilə get. Bəşəri mənə budur ki, həyatda əməli saleh işlərlə məşğul ol ki, ondan xeyir-bərəkət görəsən. Qəzəlin beşinci beytində deyilir:

Şəha! şirin sözün qılır, Misirdə bir zaman kasid,
Nə kasid? Kasidi-qiymət. Nə qiymət? Qiyməti-şəkkər.

Zahirən belə başa düşülür ki, Misirdə nə zamansa yoxsul bir şəxs həmişə xoş sözlər danışarmış. Bəşəri mənaya görə şair deyir ki, yoxsul da olsan xoşrəftar ol, xoş sözlər danış, şükr et ki, Allah onun əcrini versin, necə ki Allah xoşdanışan Yusifi peyğəmbər məqamına çatdırdı, onu mənəb və ehtiram sahibi etdi. Qəzəlin başqa bir beytində deyilir:

Tutuşmayınca dər atəş bəlirməz xisləti-ənbər,
Nə ənbər? Ənbəri-suziş. Nə suziş? Suziş-məcmər.

Zahiri mənaya görə deyilir ki, ənbərin xisləti odda yandırıldıqda bilinir. Daxili mənə isə İbrahimxəlil Peyğəmbərin Həmrud tərəfindən oda atılması və Peyğəmbərin oddan sağ-salamat çıxması hadisəsi ilə bağlıdır. Bəşəri mənaya görə deyilir ki, hər kəsin işi, əməli düz olsa, ona oddan-alovdan qorxu yoxdur. Yəni günahsız şəxs heç bir cəzaya məhkum edilə bilməz. Qəzəlin digər beytində deyilir:

Əzəldə canım içində yazıldı surəti-məni,
Nə məni? Məniyi-surət. Nə surət? Surəti-dəftər.

Zahirən belə deyilir ki, əzəl başdan taleyim Allah tərəfindən yazılıb. Daxili mənə isə Allah yanındakı “Lövh-i-məhfuz” (“saxlanılan, qorunan yazı”) yazısına aiddir ki, hər şey bu kitabda göstərilib. Bəşəri mənada deyilir ki, həyat ibrətdir, hər kəsin əməli yadda qalır. İnsan həyatdan gedir, lakin əməlləri unudulmur. Yaxşı əməllərlə məşğul ol ki, yadda qalıb xeyirxahlıqla xatırlanasan. Digər bir beytdə deyilir:

Həsənoğlu sənə gərçi duaçıdır, vəli sadıq,
Nə sadıq? Sadıqi-bəndə. Nə bəndə? Bəndeyi-çakər.

Zahirə görə deyilir ki, Həsənoğlu üz tutduğu kimsəyə daim sadıqdır. Batinə görə bu müraciət Allaha aiddir. Yəni ey Allah, mən sənə sadıq bir qulun kimi ixlaskar bəndəyəm. Bəşəri məna budur ki, sədaqət insanın mənəvi saflığıdır. İmadəddin Nəsiminin “Düşdü yenə dəli könül...” başlıqlı qəzəlinin bir beytində deyilir:

Al ilə ala gözlərin aldadı aldı könlümü,
Alını gör nə al edər, kimsə irişməz alinə.

Beytin zahiri mənası belə başa düşülür: “Sənin ala gözlərin məni aldadıb könlümü aldı. Bu hiylən çox aldadıcıdır, kimsənin hiyləsi buna çata bilməz”. Daxili məna isə Allahın əzəmətinə heyrət ilə bağlıdır. Buradan belə başa düşülür: “Ey Tanrı! Sənin ala gözlərin (yəni sonsuz səma) heyrətlə (al ilə) mənim könlümü cəzb elədi (aldatdı); əzəmətini (alini) gör ki, necə əsrarəngizlik edər (al edər) kimsə sənin ucalığına yetişə bilməz”. Bəşəri məna budur ki, öz əməlinə ixlaskar olan insanın əzəmətinə, nüfuzuna hər kəs yetişə bilməz.

Böyük sənətkar Məhəmməd Füzulinin poeziyasında zahiri, daxili (batini) və bəşəri mənalılığın elə bir əzəmətli nümunəsi yaradılmışdır ki, bu ucalıq kimsə tərəfindən hələ fəth edilə bilməmişdir. Füzulinin bir beytində deyilir:

Dişlədim sə ləlin, ey qanım tökən, qəhr eyləmə,
Tut ki, qan etdim, ədalət eylə, qanı qanə tut.

Beytin zahiri mənasında deyilir ki, sənin ləlini (dodağını) dişləyib qanatdımsa qəhr (qəzəb) etmə, hesab et ki, qan etdim, sən də ədalətli ol, qan etdiyim qədər qan et (qanımlı al). Batini, daxili məna isə bundan fərqli olaraq mifoloji təfəkkürlə bağlıdır. Mifologiyada qanı-qana qatmaq qovuşmaq, bir olmaq mənasındadır. Əvvəllər bir-biri ilə həmməslək, sirdaş, dost olmaq istəyən şəxslər barmaqlarını çərtib qanlarını qarışdırarlarmış. Bu birlik rəmzidir. Beytin daxili mənasını bu rənz təşkil edir, yəni qanımlı qarışdırıb həmdəm olaq, bir-birimizə qovuşaq. Beytin bəşəri mənasında da belə bir məzmun aparıcılıq təşkil edir – birləşmək, həmməslək olmaq uğur qazanmağın təməlidir. Qəzəlin digər bir beytində də belə deyilir:

Sordum əhvalımı eşqində münəccimlərdən,
Baxdılar tale evinə, dedilər: qan görünür.

Zahirən anlaşılan məna belədir: “Sənin eşqində öz əhvalımı münəccimlərdən (baxıcılardan) soruşdum. Tale evimə baxıb dedilər ki, (sənin taleyində) qan görünür, yəni öləcəksən. Daxili məna yenə *qan* sözünün rəmzi mifoloji anlayışı ilə bağlıdır. Buradan anlaşılır ki, tale evimə baxıb dedilər ki, qovuşacaqsan (Yəni sən əməli saleh olduğun üçün Allahın vüsəlinə qovuşacaqsan, Allah sənə öz rəhmmini göstərəcək, günahlardan xali olduğun üçün cənnət əhlinə qovuşacaqsan)”. Bəşəri mənada deyilir ki, insanın xoş əməli həyatda onun mənfəətidir. İnsan xoş əməl sayəsində səadətə qovuşur. Bir başqa beytdə belə deyilir:

Ahını, ey mah, üşşaqın yetirmə göylərə,
Dərd əhlinin nişani-tiri-ahi olmağıl.

Zahirə görə beytdə bu məna başa düşülür:

“Ey Ay, aşıqlərin ahını göylərə qaldırma,
Dərd əhlinin ahından qopan oxların nişangahı (hədəfi) olma”.

Batini, daxili məna isə bir elmi həqiqətlə bağlıdır. Bu mənaya görə beytdə deyilir ki, Ayın atmosferi yoxdur, ona görə də fəzada olan komet parçaları onun üzərinə birbaşa tökülür. Beytdəki “*üşşaq*” sözü isə həm aşıqlər mənasında, həm də muğamdakı həzinlik guşəsi anlamında işlənmişdir. Çünki aşıqlərin ahı göylərə (ətrafa) həzin-həzin yayılır.

Bəşəri mənaya görə deyilir ki, ağlamaq çarə deyil. Hər bir hadisədə həqiqətləri bilməklə çıxış yolu tapmaq olar. Başqa bir beytdə isə belə deyilir:

Hanı bir əhli-nəzər kim yüyürüb
Bir içim su verə dəşti-qəmin avarəsinə.

Beytdəki zahiri məna belə başa düşülür: “Hanı elə bir baxan ki, dadıma yetişib qəm çölünün mənim kimi sərgərdanına bir içim su verə”.

Beytin daxili mənası 680-ci ildəki Kərbəla hadisəsi ilə bağlıdır. Yezidin adamları insanlara rəhm etmədən onların hamısını əzabla öldürürdülər. Bu zaman qadınlar və uşaqlar döyüşə qatılmayan dördüncü imam, xəstə Zeynəlabdinə (imam Səccada) üz tutub məsləhət istəyirlər. İmam isə göstəriş verir ki, səhraya səpələnib qaçsınlar. Susuzluqdan əziyyət çəkən qadın və uşaqlar səhralarda sərgərdan düşmüşdülər. Beytin daxili mənası da məhz buna işarədir.

Beytin bəşəri mənası belədir ki, insan zəkası hər bir çətinlikdən xilas yolunu axtarıb tapmağa qadirdir. Çətinliklərdən ağıl və düşüncə ilə xilas olub yol tapmaq mümkündür. Bir başqa beytdə oxuyuruq:

Bu qəmlər kim, mənim vardır bəirin başına qoysan,
Çıxar kafər cəhənnəmdən, gülər əhli-əzab oynar.

Zahirən beytdən anlaşılan məna budur: “Mənim elə qəmlərim vardır ki, onu dəvənin başına qoysan dəvə qəmdən incələr, kafir cəhənnəmdən çıxar, əzabkeşlər isə ona baxıb gülüb-oynayar”.

Daxili məna beytin şərt anlayışı ilə bağlıdır. Beytdə bu məna belə başa düşülür: “Mənim o qədər qəmlərim vardır ki, onu dəvənin başına qoysan, dəvə o qəmlərdən incələr, kafir cəhənnəmdən çıxsa əzabkeşlər bunu görsə çəkdikləri əzablardan yüngülləşərlər”.

Daxili mənanı daha aydın başa düşmək üçün Quranın Əraf (7) surəsinin 40-cı ayəsini xatırlatmaq lazımdır. Ayəyə görə “Dəvə incəlib iynənin gözündən keçsə kafir cəhənnəmdən çıxacaq”. Dəvə isə Allahın hökmü olmasa iynənin gözündən keçə bilməz. Deməli, kafirin yeri cəhənnəmdir, o, cəhənnəmdən necə çıxıb bilər? Yasin (36) surəsinin 67-ci ayəsində deyilir ki, “Əgər istəsəydik onları lap yerindəcə elə bir kökə (elə bir şəkə) salardıq ki, nə irəli, nə də geri gedə bilərdilər. Kafirləri topal edərdi, meymuna, donuza, daşa döndərərdik”. Bəqərə (2) surəsinin 15-ci ayəsinin şərhində deyilir: “Allah-təala onlara istehza edərdi. Yəni onlara istehza etmək əvəzini verərdi. Dünyada möminləri onlardan üstün etməklə, axirətdə isə əzab verməklə. Elə bir əzab ki, möminlər onları görərdi gülərdilər” [Əfəndiyeva T. Bakı, 2001]. Beytin bəşəri mənası isə bundan ibarətdir: “İnsan xeyirxah əməllərlə yaşamalı, cəmiyyətə mənfəət verən işlərlə məşğul olmalıdır ki, bu dünyada hörmət, izzət, ehtiram sahibi kimi ömür sürsün, axirətdə isə Allah onun ruhuna mərhəmət etsin”.

Möhtəşəm yaradıcılıq nümunələri ilə klassik sənətkarlar cərgəsinə qoşulmuş Mirzə Şəfi Vazehin şeirlərində də irfani məzmun diqqət cəlb edir. Vazehin “Nə qədər kim fələkin sabiti-səyyarəsi var” mətləli qəzəlinin son beytində deyilir:

Ol qəzəldir ki, bu Vazeh dedi, bir dərd əhli,
Zahirən lalə otağında qonaq-qarəsi var.

Beytin zahiri mənası belədir: “Bu dərd əhli olan Vazehin dediyi o qəzəldir ki, (bu qəzəldən) Vazehin evinin lalə otağı olduğu və onun bu otağın qonaq-qarasının gəldiyi aşkardır”. Beytin daxili mənasına görə lalə otağı rəmzi mənada Allah evi,

Allaha ibadət olunan yer deməkdir. Allah və lələ sözlərinin hər birində ərəb yazısı üzrə bir “əlif”, iki “lam” və bir “hə” işarəsi var. “Əlif”in əbcədi 1, “lam”ınkı 30, “hə”nin əbcədi isə 5-dir. Bir “əlif”, iki “lam”, bir “hə” 66 rəqəmini verir. Allaha ən çox ibadət edən mələklər, möminlərdir ki, Vazeh də onlardan biridir. Yəni Vazeh mənəvi cəhətdən saf bir şəxsiyyətdir. Allah evi həm də əmin-amanlıq evidir. Əmin-amanlıq evi ərəb dilində “Darüssəlam” adlanır. Darüssəlam orta əsrlərdə və Vazeh dövründə Bağdada verilən addır. Vazeh demək istəyir ki, kaş öləndə müqəddəs şəxsiyyətlərin yaşadığı Bağdad kimi bir yerdə dəfn olunardı ki, ruhu əmin-amanlıq tapa bilərdi. Bəşəri mənə isə bundan ibarətdir ki, insanın səadəti onun mənəvi saflığı ilə ölçülür.

Nəticə / Conclusion

Klassik nümunələrdə daxili mənanın yaradılması bədii ustalığ hesab olunurdu. Azərbaycanın görkəmli söz ustaları bu sahədə böyük uğurlar qazanmışlar. İzzəddin Həsənoğlunun, Nəsiminin, Füzulinin, Mirzə Şəfi Vazehin əsərlərində daxili mənalılığın zəngin nümunələri yaradılmışdır. Daxili mənalılıq, xüsusən irfançılıq ədəbiyyatında özünün parlaq təcəssümünü tapır. Burada həm zahiri, həm daxili, həm də bəşəri mənalılar ümumiləşir. Bu da həmin tip bədii nümunələrin mətni normalılığının göstəricisi sayılır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Abdullayev N. (2013). Nitq mədəniyyətinin əsasları. Bakı, Elm və təhsil.
2. Axundov A. (1979). Ümumi dilçilik. Bakı, Maarif.
3. Bayramov A., Məhərrəmov Z., İsgəndərzadə M. (2015). Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. Bakı, Ulu.
4. Dəmirçizadə Ə. (1972). Müasir Azərbaycan dili. Bakı, Maarif.
5. Dəmirçizadə Ə. (1979). Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi. Bakı, Maarif.
6. Əfəndiyeva T. (2001). Azərbaycan ədəbi dilinin üslubiyyat problemləri. Bakı, Elm.
7. Əzizov E. (2016). Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası. Bakı, Elm və təhsil.
8. Quluzadə G. (2014). Nitq mədəniyyəti. Nitqin yığcamlığı üzərində iş. Təhsil problemləri. Bakı.
9. Şeyxül-İslam Məhəmməd Həsən Şəkəvi. (2001). “Kitabül-bəyan, fi-təfsiril Quran”. I hissə. Bakı, s.5.